

202

Офіційний документ

Найвищою метою народної держави має бути турбота про збереження того основного расового ядра, яке єдине здатне створювати культуру, дарувати людині красу, достоїнство й усе високе... Корисність цієї держави не може не оцінюватися з погляду культурного значення і сили цієї держави в рамках усього іншого світу, однак повинна розцінюватися винятково з погляду ступеня корисності цього

інституту для даного конкретного народу... Німецька держава має охопити собою всіх німців і повинна поставити перед собою як найважливіше завдання не лише зібрати і зберегти, а й поступово допомогти зайняти панівне становище тим найціннішим у расовому відношенні елементам, що у нас, незважаючи ні на що, збереглися.

Гитлер А. Майн Кампф. Цит. за: Пономарев М.В., Смирнова С.Ю. Новая и новейшая история стран Европы и Америки. – М., 1989. – С. 3.

1. Виберіть ключові слова до кожного з документів 200, 201, 202. Чи збігаються вони?
2. Що таке міф? Як ви розумієте суть радянських «суспільних міфів» 1930-х рр.? Чому, на думку Ш. Фіцпатрік, радянський режим був зацікавлений у створенні суспільних міфів? Як ви думаєте, чому в радянському суспільстві виникли і культивувалися саме такі суспільні міфи?
3. Чи можете ви застосувати поняття «міф» до світоглядів, описаних у джерелах 201, 202? Поясніть свої міркування.
4. Деякі дослідники, описуючи подібні суспільства, вживають поняття «ідеократія»? Як ви його розумієте?

§ 44. КУЛЬТ ВОЖДЯ

203

Напис на німецькому плакаті:
«Один народ, один рейх, один фюрер»

204

Погляд сучасника

Німецький вірш «Гімн гітлерівської молоді»

Hitler Youth Poem

Ти, фюрере, є нашим
Командиром!
Ми повстаємо в імені твоєму.
Рейх є метою нашої боротьби,
Її початком і кінцем.

Твоє слово є пульсом
наших звершень;
Твоя віра будує наші собори,
І навіть, коли смерть збере свій
останній врожай,
Корона Рейха ніколи
не впаде!

Наводиться за: J.Noakes and G.Pridham.
Documents of Nazism. – 1974. – С. 74
(переклад авторів).

205 Італійський плакат

206 Радянський плакат

1. Хто зображений на плакатах 203, 205, 206? Як ви думаєте, чому ці люди зображені саме так? До кого звертається автор вірша 204? Які художні засоби використали автори (джерела 203–206)? Які почуття вони повинні були викликати? А які почуття виникли у вас? Чому?

207 Погляд сучасника
З італійської газети 1920-х рр.

Потрібно покінчити з дурною утопією тих, хто вважає, що кожна людина може думати своєю головою. Італія має тільки одну голову, фашизм має тільки один мозок. Ця голова, цей мозок – наш дуче. Інакомислячим ми відрубаємо голови без усякої пощади.

Цит. за: Долуцкий И.И., Журавлева В.И. Всемирная история XX века. – С. 386.

208 Погляд сучасника
Вірш українського поета М. Рильського

І ти, Україно, сирота колишня,
Трава придорожня, що кожен топтав,
Стоїш проти сонця, як у саду вишня,
І має на сонці твій білий рукав.
В непогоду і бурю ти братів пізнавала,
З руським, з білорусом, з грузином ішла,
І в найтяжчу хвилину тебе врятувала
Мудрість Джугашвілі, гірського орла.

Цит. за: Шаповал Ю.І. У ті трагічні роки. Сталінізм на Україні. – К., 1990. – С. 12.

209

Погляд сучасників

З пропозицій, надісланих громадянами СРСР в офіційні органи під час обговорення проекту Конституції СРСР

У ЦК ВКП(б). Додаток до Конституції СРСР

1. Великий вождь народів СРСР є товариш Сталін, у мене є пропозиція додати в нову конституцію і установити назавжди за товаришем Сталіним «титул» Найвизначнішого вождя народів СРСР шляхом усенародного голосування за товариша Сталіна.

Всенародне обрання товариша Сталіна найвизначнішим вождем буде запорукою до якнайшвидшого здійснення ідеї побудови безкласового комуністичного суспільства...

Для особливої урочистості присвоєння найвизначнішого вождя товаришу Сталіну винайти особливої іменний орден, який притаманний тільки вождю з написом на ньому: Найвизначнішому вождю товаришу Сталіну від вдячного народу всіх рас і націй Союзу соціалістичних радянських республік.

М. Моршанськ, Воронежська обл., Червоноармійська вул., буд. № 10, Фетісов Микола Терентійович.

Прохання, не відмовте (пенсіонер праці), (липень 1936 р.)

2. Домогосподарка, депутат райради при зав(оді) Ілліча, м. Маріуполь, К. Белкіна.

Вношу пропозицію в Конституцію СРСР. Святкувати день народження нашого улюбле-

ного вождя і вчителя Йосифа Віссаріоновича Сталіна!!! Так само як святкуємо пролетарське свято 1 травня і Жовтневі свята.

22/IX 36 р. Кл. Белкіна.

3. Перебуваючи у нашій квітучій країні, ким би ти не був, усе одно не будеш байдуже ставитися до того, що робиться, відбувається навколо.

Я, студент Криворізького гірничорудного технікуму, написав «Виступ» на VII з'їзді рад, зрозуміло, я хотів би бути присутнім на ньому і там сказати свою ідею, яку я висловив у формі вірша, але таких можливостей у мене поки що немає. Проте я переживаю щоб це не було упущено на VIII історичному з'їзді. Я у своєму «Виступі» пропоную спорудити віковічну пам'ять нашого часу – нашого генія тов. Сталіна і його працям, це зокрема конституція, я запропонував би з'їзду прийняти рішення про те, щоб спорудити на батьківщині т. Сталіна щось велике, саме на одній зі скель висікти повний текст його конституції, щоб її читали і через тисячі років, а на вершині тієї скелі на всю величину висікти погруддя т. Сталіна, подібно до того, як зробили американці Вашингтонові. А в підніжжі тієї скелі висікти той пафос, який пережило людство до наших, світлих радісних днів. Я прошу, щоб мою «ідею» хоча без мене запропонували би з'їзду рад.

Зі студентським привітом Грива.

Моя адреса: УСРР, м. Кривий Ріг, вул. Карла Маркса, 73/7, Грива Олексій Олексійович. 21/XI.36 р.

2. Зверніть увагу на рубрики, під якими подані документи 207–209. Наскільки щирими видаються вам думки і почуття авторів висловлювань? Якими мотивами могли керуватися автори цих документів при їх написанні?

3. Що означають слова «фюрер», «дуче», «вождь»? Чому Гітлера, Мусоліні, Сталіна називали саме так? Чи є ці терміни назвами державних посад? Як ви думаєте, чи могли використовуватися ці терміни стосовно державних діячів США, Франції, Великобританії?

210

Погляд очевидця

З документальної розповіді Л. Фейхтвангера «Сто тисяч портретів людини з вусами» про зустріч зі Сталіним

На моє зауваження щодо позбавленої смаку, перебільшеної поваги до його особистості він знизив плечима. Він вибачив своїм се-

лянам і робітникам за те, що вони були занадто зайняті іншими справами й не змогли розвинути в собі гарний смак, і злегка пожартував із приводу сотень тисяч збільшених до дивовижних розмірів портретів людини з вусами – портретів, що миготять у нього перед очима під час демонстрацій. Я вказую йому на те, що навіть люди, які поза сумнівом мають смак, виставляють його погруддя і портрети – так

ще які! – у місцях, до яких вони не стосуються, як наприклад, на виставці Рембрандта. Отут він ставав серйозним. Він висловлює припущення, що це люди, які досить пізно визнали існуючий режим і тепер намагаються довести свою відданість з подвійною ретельністю. Так, він вважає за можливе, що тут діє намір шкідників, які намагаються в такий спосіб дискредитувати його. «Дурень, який підлабузнюється, – сердито сказав Сталін, – завдає більше шкоди, ніж сотня ворогів». Увесь цей жарт терпить тільки тому, заявив він, що знає, яку наївну радість доставляє святкова метушня її улаштовувачам.

Цит. за: Синявский А.Д. Основы советской цивилизации. – С. 129–130.

211 Погляд очевидця

Керівники з'являються і зникають, а народ залишається. Тільки народ безсмертний.

Сталин И.В. Собр. соч. – Т. I (XIV). – С. 254.

212 Газетне повідомлення

Скромність прикрашає більшовиків

Обстановка, яка не мала нічого спільного з більшовизмом, досягла свого апогею, коли київською організацією керував т. Постишев. «Вказівки Постишева», «Заклики Постишева», «Дитсадки Постишева», «Подарунки Постишева» тощо. Все розпочиналося і завершувалося Постишевим.

Правда. – 30 мая 1937 г.

4. Порівняйте джерела 210–212 та 207–209. Як вони доповнюють чи суперечать одне одному?

5. Як ви розумієте поняття «культ», в якому газета «Правда» (джерело 212) звинувачує Постишева?

6. Чи можна говорити про культ вождів у Німеччині, Італії, Радянському Союзі? Аргументуйте.

7. Сучасний дослідник Соколов пише: *«Масова людина, яка вперше вступає на арену політичної дії, потребує керівника-вождя, якому вона довіряє, котрому вона беззастережно підкоряється і дозволяє говорити від свого імені, відмовляючись від власного, особистого інтересу й навіть іноді від здорового глузду. Це те, що свого часу відомий філософ і політолог Е. Фромм назвав «втечею від свободи».* Спробуйте в класі подискутувати з приводу того, чи був культ вождя свідомо нав'язаним «зверху» чи народжувався «знизу» як втеча від свободи?

§ 45. ПРОПАГАНДА

45.1. Сила слова

213 Мовою цифр

Сталіна оголошено класиком марксистської філософії. У 50-ту річницю смерті Маркса *Правда* зазначає, що Маркса необхідно вивчати за працями Сталіна. Представлені в січні 1934 р. Сімнадцятому з'їзду партії цифри видання «класиків» були рівні, однак один з них був рівніше інших: Маркс і Енгельс були видані накладом у 7 млн, Ленін – 14 млн, Сталін – 60 з половиною млн.

Геллер М., Некрич А. Утопия у власти. – М., 2000. – С. 250.

214 Мовою цифр

Велике значення для суспільства мало створення широкої мережі громадських бібліотек. 1937 р. їх налічувалося 70 тис. проти 12,5 тис. до революції. Кількість книжок і журналів у бібліотеках швидко збільшувалася й у 1937 р. досягла 127 млн екземплярів, тоді коли п'ять років тому було трохи більше 90 млн... Чим були завантажені поліграфічні потужності, як духовно вони збагачували читачів? Асортимент друкованої продукції не міг не відповідати політичній обстановці в країні, посиленню культу особистості. До 1939 р. за кілька місяців з мо-